

Lantos Adriána

Boross Jenő, amerikai magyar mecénás és hazafi

„Amint látod, Méltóságos Uram, én ajándékozási mániában szenvedek, de ez a betegség olyan kellemes érzést vált ki belőlem, hogy ezen rossz tulajdonsággal fogok sírba szállni. Szegény az Ország, mindenkinek adni kell, aki csak teheti, ha igazán szereti hazáját.”

(Boross Jenő 1930. április 30-án kelt levele Petrovics Elekhez)¹

Egy ország gazdagságát nemcsak a gazdasági teljesítménye, hanem a kulturális értékei tükrözik leginkább, amelyekhez sokszor magánszemélyek egyéni erőfeszítései különleges és maradandó adalékokkal tudnak szolgálni. Amikor egy személy az életét arra teszi fel, hogy a munkájával megtermelt javakkal mind a szülő-, mind a fogadott hazája kulturális virágzását szolgálja, az élete különleges értelmet nyer. Így volt ez annak az amerikai magyar férfinak az esetében is, akinek a következő sorokat szenteljük.

Boross Jenő egy kiskunsági gazdag boltos fiaként látta meg a napvilágot 1868-ban. Már fiatalon Budapestre került, és hamarosan a társasági élet ismert tagjává vált. Lovakat tartott, ám a versenystállója nem hozott számára olyan jövedelmet, amelyet szeretett volna, így minden bizonnyal a pénzügyi nehézségek miatt, illetve a kalandvágyát követve alig harmincévesen elvállalta a Földművelésügyi Minisztérium felkérését, hogy népszerűsítse a magyar borokat az Egyesült Államokban. New Yorkba 1898. december 22-én érkezett meg, és néhány évvel később, 1902 májusában már Amerika-szerte ismertté vált a neve, amikor a napilapok, magazinok óriási hírként arról számoltak be, hogy rövid ismeretség után feleségül vette Josephine Bowen-Holmant, Amerika egyik közmegebecsülésnek örvendő, felettébb vagyonos családjának a sarját (Silas T. Bowennek, Indiana állam főtvényszéke elnökének, egykori szenátornak a leányát). A frigy azért keltett feltűnést, mert az ifjú ara mindössze négy hónappal korábban még Guglielmo Marconi, a drótnélküli távíró feltalálójának menyasszonya

¹ Szépművészeti Múzeum – Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet [KEMKI] 383/1930. Itt szeretném megköszönni dr. Nagy László mindenkor készséges segítségnyújtását az irattári anyagok előkeresésében és előkészítésében.

volt. Mivel a tudós – Josephine korabeli elbeszélése szerint² – nem igazán tudott bármire is időt szakítani a munkája mellett, és a fiatal hölgy több odafigyelésre vágyott, nem maradt más választása, minthogy szakítson vele. A jegyesség felbontását követően édesanyjával hajóra szállt Európa felé, ekkor találkozott Boross Jenővel, akit olyannyira elbűvölt az amerikai leány, hogy követte őt Párizsba és Rómába, majd Velencébe is, ahol végül megkérte a kezét.³ Az esküvőt mindössze néhány barát jelenlétében 1902. május 22-én

1. kép: Boross Jenő és neje

tartották meg Londonban, a kensingtoni St. Mary Abbots templomban. A pár ezt követően Amerikában, New Yorkban telepedett le, de minden évben, amikor megtehették, néhány hónapot Európában, illetve Magyarországon töltöttek. (1. kép)

Az új hazájában Eugen Borossként ismertté vált magyar gentleman társadalmi megbecsültségét erősítette, hogy nagyszerű üzleti érzékkel több vállalkozásban is vezető szerepet vállalt. Bár 1906 augusztusában a magyarországi politikai változások hatására le kellett mondania a kereskedelmi képviselői megbízatásáról, egy évvel később már részt vett a New York-i székhelyű Hungarian-American Bank megalapításában, illetve ő lett az intézmény alelnöke, aki a névleges elnök mellett a valós operatív irányításért felelt.⁴ 1909-ben Boross a beszámolójában büszkén adta hírül, hogy az amerikai magyarság nemcsak biztos helyen kamatoztathatja a pénzét a bankban, de a megspórolt vagyomból mintegy évi 300 millió koronát haza is tud küldeni az Óhazába.⁵ Talán ennek kapcsán vetődhetett fel Borossban az az ötlet is, hogy röviddel később kezdeményezze az International Export and Import Company megalapítását abból a célból, hogy elősegítse a magyar termékek amerikai exportját.⁶

Bár Boross kiváló tehetséggel komoly üzleti karriert épített magának Amerikában, az életét nem kizárólag csak a munkának és a családjának – feleségének és két leányának – szentelte. Igazi filantróp volt, aki őszintén hitt abban, hogy az általa megszerzett anyagi javakat kötelessége megosztani a közösséggel, és ezzel gazdagítani mind a szülő-, mind a választott hazáját. 1915-ben azzal került be a hírekbe New Yorkban, hogy elsőként járult hozzá

² „The Girl Marconi Lost” *The Evening Herald*, vol. 13. No. 110. (1902. május 2.), 4. p. illetve Marc Raboy: *Marconi – The Man Who Networked the World*. Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 188–189.

³ Dr. K.D. „Amerikai sportlady Budapesten” *Ország-Világ. Szépirodalmi Képes Hetilap*, XXIII. évfolyam 10. szám (1905. október 5.), 807. p.

⁴ Susan Glanz, „Lives and Deaths of a Hungarian Bank in New York” *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)*, Vol. 20, No. 1 (Spring, 2014), pp. 131–155.

⁵ Boross Jenő, „A Magyar Amerikai Bank” *Az Amerikai Magyar Népszava Jubileumi Díszalbuma*, 1909, 321. p.

⁶ *Pesti Hírlap*, 32. évfolyam, 43. szám (1910. február 20.), 13. p.

pénzadománnyal a helyi református templom építéséhez. Közéleti szerepvállalása mellett felhalmozott vagyonának jelentős részét művészeti alkotásokba fektette. Ennek a szenvedélyének ugyan már Magyarországon is adózott, mert ösztönösen vonzódott a művészethez – „nem volt soha más szenvedélyem, csak a szép” –, igazi műgyűjtővé azonban Amerikában vált. New York mellett, Larchmontban építtetett magának egy palotát, amelyet antik bútorokkal, régi szobrokkal és festményekkel díszített, és amely a korabeli beszámolók szerint egy „tűzbiztos”, felülvilágító ablakokkal ellátott magángaléria volt.⁷ A kollekció legimpozánsabb darabjai régi mesterek, elsősorban 15., 16. és 17. századi művészek alkotásai voltak.

A műveket Boross leginkább az Egyesült Államokban, Angliában, vagy Hollandiában vásárolta. A gyűjteménye ékességeként tekintett a spanyol képeire, amelyek között a hét Murillo-festményére volt a legbüszkébb. Ezek közül egyet – bevallása szerint – ő maga fedezett fel: Londonban egy árverésen megakadt a szeme egy mellőzött, igen rossz állapotú, kisméretű portrén, amelyen a besötétedett firniszréteg alatt éppen hogy ki lehetett venni egy körgallért. A jelenlévőket csak a kerete érdekelte, Boross viszont meglátta benne az értéket, megvásárolta a képet, majd restauráltatta. A tisztítást követően előbukkant egy férfiképmás, amelyről August L. Mayer, Bartolomé Esteban Murillo monográfusa megállapította, hogy a kiváló 17. századi sevillai mester ecsetjétől származik,⁸ hasonlóan egy másik, a *Szent Családot* ábrázoló képhez.⁹

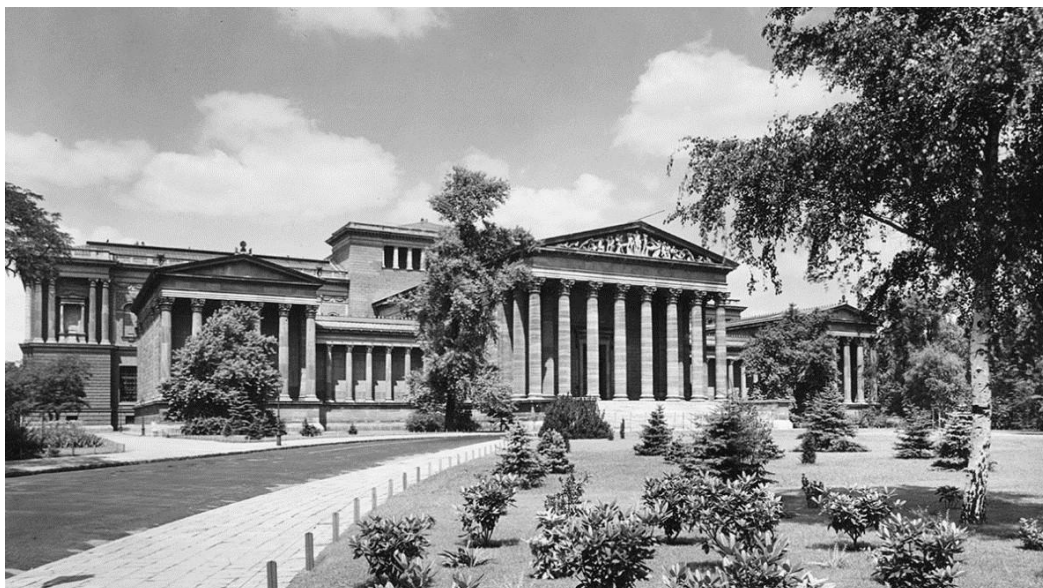
2. kép: Juan Carreño de Miranda (1614–1685): Id. Szent Jakab apostol legyőzi a mórokat

August L. Mayer, a müncheni Alte Pinakothek kurátora, a spanyol festészet kiváló szakértője többször is járt az Egyesült Államokban az 1910-es években, és a látogatásai során

⁷ *American Art News*, vol. XI, no. 29., New York, May 3, 1912, 1. p.

⁸ A mű ma a New York-i The Metropolitan Museum of Art gyűjteményébe tartozik, és egy, a 17. század végén alkotó sevillai művész művének tartják (*Férfiképmás*, olaj, vászon, 63,5 x 52,4 cm, The Friedsam Collection, Accession Number: 32.100.7)

⁹ *The Anaconda Standard*, Friday morning, April 17, 1914.

3. kép: A Szépművészeti Múzeum 1936-ban

mindannyiszor felkereste Boross Jenő otthonát is. Az amerikai köz- és magángyűjtemények spanyol képeit bemutató cikkeiben minden egyes alkalommal megemlítette, és művészettörténeti szempontból értékelte a Boross-féle magánképtár legújabb vagy legérdekesebb darabjait, amelyek között a spanyol arany század más mestereinek alkotásai is hangsúlyos szerepet kaptak. 1915-ben megjelent tanulmányában¹⁰ két Boross-féle festményt is méltatott. Az egyik egy *Zsánerjelenet*, amelyet idősebb Francisco de Herrera alkotásának vélt, a másik pedig egy *Szent István vértanút* ábrázoló nagy formátumú vászonkép volt, amely alkotójaként Pablo Legotét jelölte meg. Egy 1918-ban írt cikkében¹¹

Mayer ismét említést tett a Boross-féle *Zsánerjelenetről*, amelyet immár Giacomo Francesco Cippernek tulajdonított¹². 1920-ban tanulmányt közölt néhány újonnan azonosított spanyol festményről, köztük a Boross-gyűjtemény két kiváló darabjáról: El Greco tanítványának, Luis Tristánnak szignált és datált, Királyok imadását ábrázoló festményéről, illetve Juan Carreño de Mirandának az *id. Szent Jakab apostolt a clavijói csatában* ábrázoló képéről.¹³ E két festmény jelentőségét az is mutatja, hogy 1838 és 1853 között Fülöp Lajos francia király spanyol

¹⁰ August L. Mayer, „Notes on Spanish Pictures in American Collections”, *Art in America. An Illustrated Magazine*. vol. 3., ed. by Wilhelm R. Valentiner, 1915, pp. 309–319.

¹¹ August L. Mayer, „Cipper, genannt Todeschini, als Pseudo-spanier”, *Monatshefte für Kunstwissenschaft* XI. Jahrgang Heft 7., 1918, 106. p.

¹² Giacomo Francesco Cipper, más néven il Todeschini, *Zsánerjelenet / Az orvos látogatása* (olaj, vászon, 125,7 x 170,8 cm). A mű jelenlegi őrzési helye ismeretlen (legutóbb egy árverésen bukkant fel: 2019. jan. 31, New York, Sotheby's, Lot 181)

¹³ August L. Mayer, „Unbekannte Werke spanischer Meister des 17. Jahrhunderts”, *Monatshefte für Kunstwissenschaft*, vol. 13., No. 1 (April 1920), pp. 88–90.

képtárának részét képezték, és a két mester életművében is fontos szerepet töltenek be. (2. kép) Boross Jenőben az első világháborút követő nehéz gazdasági helyzetben ért meg a gondolat, hogy az általa megtermelt vagyont a szülőhazája kulturális értékeinek gazdagítására fordítsa. Tudta jól, hogy a korábbi területének harmadára csonkított, a háborúban meggyötört ország újjáépítésének költségei mellett az állam nem képes kellő pénzalapot biztosítani ahhoz, hogy a múzeumok kiemelkedő műtárgyvásárlásait támogassa, ezért döntött úgy, hogy festménygyűjteményének legkülönlegesebb darabjait felajánlja a Szépművészeti Múzeum számára. Boross a magyarországi látogatásai során kapcsolatba került a Régi Képtár vezetőjével, Térey Gáborral, aki felmérte az amerikai üzletember által felajánlott alkotások értékét, művészettörténeti jelentőségét. Az ajándékozandó művek kiválasztását Boross igen körültekintően végezte, feltett szándéka volt ugyanis, hogy olyan unikális, kvalitásos festményeket ajándékozzon, amelyek hiánypótló szerepet tölthetnek be a múzeum állandó

4. kép: Alonso Miguel de Tovar (1678–1758): Szent József a gyermek Jézussal

kiállításain. Mivel már korábban is nagy gonddal válogatta össze a műgyűjteményének darabjait, ezért a felkínált művek kvalitásához nem férhetett kétség. Térey mindazonáltal kellő körültekintéssel kezelte őket; ha úgy ítélte meg, hogy egy festmény érdemes arra, hogy bekerüljön a múzeum gyűjteményeibe, abban az esetben írásos jelentést küldött az ajándékozási szándékról Petrovics Elek főigazgatónak, aki ezt követően felterjesztést írt Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatási miniszter számára, aki aztán formálisan elfogadta az ajándékokat. Ezt követően kerülhetett sor arra, hogy a Szépművészeti Múzeum törzsállományba vegye, majd kiállítsa a műveket az állandó kiállításon. (3. kép)

1922-ben így kerülhetett be Boross Jenő ajándékaként a múzeum törzsállományába hat elsőrangú és gyűjteményi szempontból hiánypótló alkotás: Jacopo Bassano *Krisztus útja a Golgotára* című képe¹⁴ (amelyet akkor még El Greco korai alkotásának véltek), Boross larchmonti galériájának egyik legbecsesebb vászonképe, Juan Carreño de Miranda *Id. Szent Jakab apostol legyőzi a mórokat*,¹⁵ egy ismeretlen velencei festő 18. század első felében festett

¹⁴ Jacopo Bassano: *Krisztus útja a Golgotára*, 1552 körül, olaj, vászon, 94 × 114 cm, ltsz. 5879, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

¹⁵ Juan Carreño de Miranda: *Id. Szent Jakab apostol legyőzi a mórokat*, 1660, olaj, vászon, 231 × 168 cm, ltsz. 5848, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

*Királyok imádása*¹⁶ (amelyet a bekerülésekor Giovanni Battista Tiepolo alkotásának gondoltak, Térey később Sebastiano Riccinek tulajdonította), John Zoffany színházi színpadi jelenete,¹⁷ Alonso Miguel de Tovar *Szent József a gyermek Jézussal*¹⁸ (4. kép), valamint egy ismeretlen 17. századi flamand festő *Zsoldos hadvezére*¹⁹ (amelyet a bekerülésekor Anthony van Dyck művének tartottak). Boross olyannyira mélyen azonosult a gondolattal, hogy a Magyarország iránti megbecsülését a nemzeti kulturális értékek gyarapításával tudja a leginkább kifejezni, hogy még ugyanazon évben, 1922-ben rávette egy londoni műgyűjtő barátját, Arthur L. Nicholsont is, hogy egy újabb kiemelkedő műalkotást, Andrea Vaccaro *Szent Ceciliáját*²⁰ ajándékozza a Szépművészeti Múzeumnak. (Nicholson 1926-ban gyűjteményének egy másik megbecsült darabját, id. Francisco de Herrera *Szent József a gyermek Jézussal* képét is felajánlotta a Szépművészeti Múzeumnak). Boross hitvallásává vált a mecénási küldetéstudat: „Büszkén vallom magam amerikai polgárnak, viszont úgy érzem, hogyha óceánokon át messze is vándorolunk, ha új hazát is találunk, mégis szívünkben mindig magunkkal visszük szülőhazánk és anyanyelvünk szeretetét és tiszteletét. [...] Mindenkinek kötelessége – ha teheti – az ország védelmére, segítségére sietni. Ezért váltam meg örömmel egyik-másik képetől, ezért adtam oda a budapesti Szépművészeti Múzeumnak, és ezért igyekeztem rábeszélni angol és amerikai barátaimat, hogy segítsenek az önhibáján kívül nehéz helyzetbe került országunkon.”²¹

1925-ben újabb értékes, hiánypótló művel, egy korai firenzei oltárképpel, Giusto de' Menabuoi alkotásával²² (amelyet akkor még Jacopo del Casertinónak tulajdonítottak) gazdagodott a legnagyobb magyar múzeum. Az ajándékozó ezúttal nem más volt, mint Boross egyik fiatalkori barátja, Sir Joseph Duveen báró, egy Hollandiából Angliába, majd onnan Amerikába áttelepült régiségkereskedő család sarja, aki a tehetségének köszönhetően a szakmája egyik legkiválóbb

¹⁶ Ismeretlen velencei festő, 18. század első fele: *Királyok imádása*, olaj, vászon, 119,5 x 92 cm, ltsz. 5878, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

¹⁷ John Zoffany: *David Garrick és Mrs Susannah Maria Cibber Thomas Otway "A megóvott Velence" című színdarabjában mint Jaffier és Belvidera*, 1762–1763, olaj, vászon, 71 × 91 cm, ltsz. 5880, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

¹⁸ Alonso Miguel de Tovar: *Szent József a gyermek Jézussal*, olaj, vászon, 69,5 × 54 cm, ltsz. 5850, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

¹⁹ Flamand festő, 17. század: *Zsoldos Hadvezér*, olaj, vászon, 230 × 181 cm, ltsz.: II. 45/1937, Déri Múzeum, Debrecen.

²⁰ Andrea Vaccaro: *Szent Cecilia*, 1640-es évek, olaj, vászon, 127,5 × 102 cm, ltsz. 5894, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

²¹ Paizs Ödön: „Magyarok külföldön. Komoly mecénások is kikerülnek az amerikai magyarság soraiból. Boross Jenő érdekes visszaemlékezései.” *Pesti Napló*, 1930. jún. 8., 40. p.

²² Giusto de' Menabuoi: *Trónoló Mária gyermekével, egy szent pápával, egy férfiszenttel, Keresztelő Szent Jánossal, Szent János evangélistával (?), egy szent biborossal, Szent Péterrel és tizenkét angyallal*, 1345, tempera, arany, fa, 80,5 × 43,5 cm, ltsz. 6006, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

képviselőjévé vált a 20. század első felében, és akinek kezén – a becslések szerint – az Egyesült Államok múzeumaiban őrzött összes régi festmény legalább háromnegyede ment át.²³ (Neki köszönhetően jöttek létre a legnagyobb és leggazdagabb amerikai magángyűjtemények is).²⁴ Boross Jenőnek nem volt nehéz rávenni a barátját, hogy ő is adományokkal gazdagítsa a Szépművészeti Múzeumot, hiszen az angol–amerikai műgyűjtő milliomos számára fontos volt, hogy a megszerzett vagyonának egy részét adakozásra ajánlja fel: 1927-ben hatszázezer angol fontot adományozott az angol művészeti múzeumok kibővítésére, ezen kívül ő építtette fel a

5. kép: Altobello Melone (1490 körül–1543): Szerelmespár

londoni Tate Gallery 1937-ben megnyílt új, kifejezetten szobrok bemutatására szolgáló szárnyát, amelyet még az apja, id. Joseph Duveen kezdeményezett, és amely a mai napig viseli a család nevét. A báró 1930-ban újfent tanújelét adta a bőkezűségének, amikor egy újabb különleges művet ajándékozott a Szépművészeti Múzeumnak: Altobello Melone megkapóan bensőséges és meghitt módon ábrázolt *Szerelmespárját*.²⁵ (5. kép)

Sir Joseph Duveen műtárgyadományainak van azonban egy másik fontos, közvetlen előzménye. Boross még 1922-ben barátja figyelmébe ajánlotta a Szépművészeti Múzeum Régi Képtárának vezetőjét, Térey Gábort, akit a milliomos meghívott Amerikába, majd megszervezte és finanszírozta az útját. A magyar szakember ennek köszönhetően 1923-ban előadásokat tartott az Egyesült Államokban, és végigjárhatta a legjelentősebb amerikai műgyűjteményeket és múzeumokat, a tapasztalatait pedig később publikálta – ezek közt feldolgozta és részletesen értékelte a Boross-gyűjtemény Murillo-képeit is.²⁶ Téreynek lehetősége nyílt így arra is, hogy személyesen egyeztessen Duveennel a Szépművészeti

²³ Radványi Orsolya, „Joseph Duveen, a régiségkereskedők fejedelme” *Artmagazin*, 34. szám, 2010, pp. 34–38. <https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/e6d7dc032b44dcde4da4c4d96f939dce> [2022. november 28.]

²⁴ Duveen vásárlói közt volt pl. a bostoni Isabella Stuart Gardner, a New York-i Andrew Mellon, Samuel H. Kress, Henry Clay Frick, a Huntington és a philadelphiai Widener család tagjai, valamint Mr. és Mrs. Marshall Field chicagói műgyűjtők is. Radványi Orsolya, *Térey Gábor 1864–1927. Egy konzervatív újító a Szépművészeti Múzeumban*. Budapest, 2006, 141. p.

²⁵ Altobello Melone: *Szerelmespár*, olaj, vászon (fáról áttéve), 53,5 × 73,5 cm, ltsz. 6386, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

²⁶ Térey Gábor, „Die Murillo Bilder der Sammlung Eugen Boross in Larchmont (New York)”, *Der Cicerone: Halbmonatsschrift für die Interessen des Kunstforschers & Sammlers*, 1923, pp. 769–774.

Múzeum részére felajánlott műtárgyról, amelyet a magyar szakember maga választhatott ki a gyűjtemény számára. (6. kép) Boross Jenő barátként tekintett Téreyre, és megpróbálta őt minden lehetséges módon támogatni: mivel kiváló kapcsolatot ápolt a New York-i The Metropolitan Museummal (amelynek szintén három festményt adományozott, illetve többször kölcsönzött műveket a kiállításaikra)²⁷, beajánlotta őt és elérte, hogy a művészettörténész az intézmény európai ügynökeként szerződést kapjon műtárgyak vásárlására. A New York-i múzeum Térey közvetítése által vett meg 1926-ban egy Tiziano-festményt, valamint a Pálffy-hagyaték két nagy értékű alkotását: Bergognone *Szűz Mária mennybevétele*t, valamint Bergognone műhelyének *Tizenkét apostolát*.²⁸

6. kép: Giusto de' Meabui (1320/1330 körül–1391 előtt): Trónoló Mária gyermekével

1928 körül Boross Jenő úgy döntött, felszámolja az amerikai

műgyűjteményét, és néhány különleges darabot Magyarországra szállíttat, természetesen gondolva arra, hogy további adományokkal gazdagítsa a Szépművészeti Múzeumot: 1930-ban Luis Tristán: *A királyok imádását*²⁹, (7. kép) Lo Spadarino: *Krisztus az Olajfák hegyén*³⁰ képét (amelyet akkor még Francisco de Zurbarán alkotásának véltek), valamint Giovanni Battista Langetti: *József álmot fejt a börtönben*³¹ kompozícióját ajándékozta a magyar múzeumnak. Ez az időszak új korszakot nyitott Boross mecénási tevékenységében: elhatározta, hogy kibővíti a támogatni kívánt intézmények körét. Még 1928-ban a Regnum Marianum egyházközségnek ajándékozta és Amerikából elsők közt Budapestre küldte Pier Francesco Foschi *Keresztvivő Krisztusát* (amelyet akkor még Federigo Baroccio alkotásának véltek). Mivel a templom még

²⁷ A Boross Jenő által a Metropolitan Museum számára adományozott három műtárgy Johan Danckerts: *Bacchanália*, olaj, vászon, 154.9 x 149.2 cm, inv. no. 27.146 (1927–1983 között, utána elárverezve 1983. június 10-én a Christie's-nél, lot 159); Artemisia Gentileschi (korábban Francisco de Zurbaránnak, Alonso Canónak és Pacecco de Rosának tulajdonítva): *Krisztus megáldja a gyermekeket*, olaj, vászon, 134,6 × 97,7, 1927-ig Boross Jenőnél, utána 1979-ig a MET-ben, ma az Arciconfraternita dei SS. Ambrogio e Carlo, Róma gyűjteményében); Frank Owen Salisbury: *A Sen-nővérek*, 1928 körül, olaj, vászon, 152,5 cm átmérő (ezt a képet a MET végül nem fogadta el Borossától).

²⁸ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/435656> és <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/435657> [2022. december 3.]

²⁹ Luis Tristán: *A királyok imádása*, 1620. olaj, vászon, 232 × 115 cm, ltsz. 6373, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

³⁰ Giovanni Antonio Galli (Lo Spadarino): *Krisztus az Olajfák hegyén*, 1615–1620 körül, olaj, vászon, 159,5 × 114 cm, ltsz. 6399, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

³¹ Giovanni Battista Langetti: *József álmot fejt a börtönben*, olaj, vászon, 135 x 111 cm, ltsz. 6387, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

építés alatt volt ekkor,³² ezért a befejezéséig a főváros gróf Zichy Jenő múzeumának adta át megőrzés végett.³³ (8. kép) Egy évvel később, amikor Boross már Budapesten tartózkodott, és személyesen találkozott Tabódy Tibor országgyűlési képviselővel, a Regnum Marianum egyházközség elnökével, megtekinthette a Városligetben épülő új templomot, és felajánlotta³⁴ a magával hozott művek egyik legszebb, legértékesebb darabját, Fabrizio Santafede *Szent István vértanút*³⁵ ábrázoló képét (amelyet korábban August L. Mayer Pablo Legoténak tulajdonított, de az ajándékozáskor már Bartolomé Esteban Murillo alkotásának tartottak). A nagyalakú, sérülékeny, de felettébb látványos művet a templom építési munkálatainak

7. kép: Luis Tristán (1585–1624):
A királyok imádása

befejezéséig Boross a Szépművészeti Múzeum őrzésében hagyta. Az alkotás egy ideig a főigazgatónak, Petrovics Eleknek az irodáját díszítette, majd miután a múzeum restaurátora, Beer József restaurálta, a Régi Képtár állandó kiállításának spanyol termében a látogatók elé tárták. Boross az ajándékozás során újfent hangot adott annak az elképzelésének, hogy tettével példát kívánt mutatni a honfitársainak: aki teheti, járuljon hozzá valamilyen formában a templom építéséhez. Mindemellett abbéli csalódottságát is kifejezte, hogy magyar honfitársai közül nem igazán követte senki sem a példáját:

„Sajnálattal kell konstatálnom, hogy a legelső ajándékozásom óta nem sok követőm akadt, különösen innen Amerikából, pedig igen sok milliomos magyart ismerek, akik sokkal többet tehetnének a Szépművészeti Múzeum érdekében, mint én. Én ezeket az urakat gyászmagyaroknak nevezem, mert sosem tesznek semmit az Ország érdekében, de mindig várnak valamit.”³⁶ Boross

³² 1931. november 15-én szentelték fel.

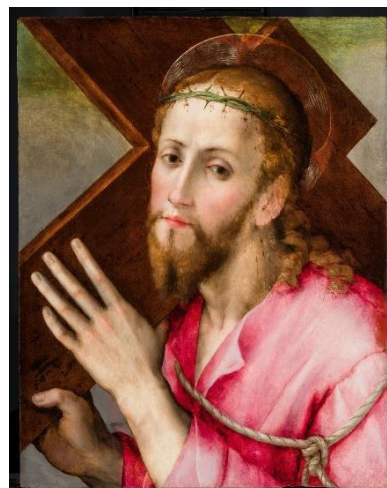
³³ Szépművészeti Múzeum – Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet [KEMKI] 1248/1928

³⁴ „Murillo-képet kapott a Regnum Marianum temploma”, *Nemzeti Újság*, 1929. június 29., 7. p.

³⁵ Fabrizio Santafede: *Szent István vértanú*, olaj, vászon, 163 × 119 cm, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

³⁶ Boross Jenő levele Petrovics Elekhez, 1930. január 20. Szépművészeti Múzeum – Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet [KEMKI] 679/1930

egy interjúban azt is felvetette, hogy a művészeti vállalkozások a külföld felé tett figyelemfelhívásként is értelmezhetők, hiszen a határainkon túl, és főként Amerikában csak keveset, vagy leginkább semmit sem tudtak Magyarországról, és minden hír, amely a kultúra gazdagítására utal, pozitív megvilágításba helyezi és kiemeli az ország további értékeit, amelyek a turizmus szempontjából szerencsésen hasznosíthatók. Az Egyesült Államokban az I. világháború kitörésekor az emlékezete szerint „azt se tudták, hogy Magyarország külvárosa-e Bécsnek,”³⁷ így feltett szándéka volt, hogy ezen változtat.

8. kép: Pier Francesco Foschi
(1502–1567):
Keresztvivő Krisztus

Az amerikai magyar üzletember minden nehézsége ellenére megingathatatlan maradt a mecénási hitvallásában, hiszen

ahogy a maga korában jellemezték „nagyszerű keveréke volt a magyar úrnak és a yenky gentlemannek, akinek a praktikus idealizmus és az ideális praktikusság teljes harmóniában olvad össze az életében és a cselekvéseiben.”³⁸ Bár úgy tűnt, Boross egy ideje már visszavonult az üzleti élettől és csak a képgyűjteményének gazdagításával, gyarapításával foglalkozott, 1929-ben közel kétfélmillió dollárért megvásárolta a St. Louis Motor Coach Corporation részvényeinek 96 százalékát az Amerika-szerte „taxikirályként” ismert, szepesmegyei születésű John Hertzről.³⁹ Ezt a gyárat – a saját bevallása szerint – csak azért vette meg, mert egykor része volt az alapításában, és így szerette volna biztosítani, hogy a saját elképzelései szerint fejleszthesse tovább, de egyúttal ezzel a prosperáló vállalkozással továbbra is biztosítani tudta a maga és a családja számára azt az anyagi háttérrel, amely lehetővé tette azt is, hogy további nagylelkű adományokat tegyen. (9. kép)

1930-ban számos szervezetet támogatót pénzádományokkal: öt-ötezer pengőt adott a rendőrségnek karácsonyi kiosztásra, a szegények segélyezésére, a hírlapírók özvegyei és árvái javára és további 1000 pengőt juttatott a Regnum Marianum cserkészei számára, hogy cserkészházat emelhesse. Boross bőkezűségét a honvédek is élvezhették: a Vilmos császár

³⁷ „Murillo-képet kapott a Regnum Marianum temploma”, *Nemzeti Újság*, 7. p.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ John Daniel Hertz, született Herz Sándor Boross elbeszélése szerint eredetileg azzal foglalkozott, hogy zsokek ruháját tartotta rendben. Amikor felismerte az üzleti lehetőséget a taxizásban (ugyanis a 20. század elején a szolgáltatás még nagyon rossz és körülményes volt) kölcsönből megvásárolta az első autót, amelyeket sárgára festett: így lett ő Chicagóban a „yellow cab” megteremtője, ami aztán Amerika összes nagyvárosában elterjedt.

és porosz király nevét viselő volt kassai 34-es gyalogezred (Vilmos bakák) bajtársi szövetségének 5000 pengőt ajánlott fel, hogy emlékoszlopot állíthassanak a 200 éves ezred dicsőséges múltjának megörökítésére,⁴⁰ amiért hálából tiszteletbeli tagukká választották.⁴¹

9. kép: Boross Jenő portréja,
1935

1932-ben a budapesti Szent István-bazilika számára ajánlotta fel a New York-i műgyűjteménye két megbecsült darabját, Bartolomé Esteban Murillo *Szent családját* és Pietro Locatelli *Szent Pétert az angyalokkal* ábrázoló alkotását, amelyet az illetékesek, Ripka Ferenc főpolgármester, Liber Endre helyettes polgármester, és az egyházművészeti tanács képviselője, Némethy Károly, valamint Gallina Frigyes, a művészi és kegyúri ügyek intézője a jobb oldali kápolnába helyeztek el abból a célból, hogy új turisztikai látványosságai lehessenek az épületnek.⁴²

Önként vállalt diplomáciai feladatát Boross mindeközben továbbra is végezte, aminek eredményeképp a tehetős

barátai, így a már korábban említett A. L. Nicholson londoni gyűjtő 1929-ben Domenico Morone megkapó, *Krisztus a kereszten*⁴³ című táblaképet ajándékozta Shvoy székesfehérvári püspök házikápolnájába, akinek nem sokkal előtte a magyar mecénás Massimo Stanzionenak tulajdonított *Pietát*⁴⁴ adományozta. Másik barátja, Sir Joseph Duveen báró 1930-ban ajándékozta oda a már korábban említett, 25 ezer dollár értékű reneszánsz képet, Altobello Melone *Szerelmespárját* a Szépművészeti Múzeumnak.⁴⁵ 1936-ban a műkereskedő Harry G. Sperlinget győzte meg, hogy adományozza a Szépművészetinek a holland Anthonie Blocklandt van Montfoort szignált és datált képét, a *Pásztorok imádását*.⁴⁶ Mivel a barátja először vonakodott elajándékozni az értékes festményt, ezért Boross felajánlotta, hogy kifizeti neki a kép értékének felét, így végül a mű kettőjük adományaként került be a gyűjteménybe. Alig zárult le ez az ügy, Boross már a jövőn gondolkodott és bízott benne, hogy ráveheti a barátját

⁴⁰ Napi Hírek, Magyar Távirati Iroda, 1930. június 7.

⁴¹ „Boross Jenő adománya a volt kassai Vilmos bakáknak”, *Amerikai Magyar Népszava*, 1930. június 16., 5. p.

⁴² *Nemzeti Újság*, 1936. szeptember 28., 6. p.

⁴³ Domenico Morone: *Krisztus a kereszten*, 1500 körül, fa, tempera, arany, ltsz.: 74.682, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum.

⁴⁴ Massimo Stanzionenak tulajdonítva: *Pieta*, 1600 körül, fa, tempera. 55 cm x 47,5 cm, ltsz.: 74.302, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum.

⁴⁵ *Nemzeti Újság*, 1930. június, 22. p.

⁴⁶ Anthonie Blocklandt van Montfoort: *Pásztorok imádása*, 1583, olaj, tölgyfa, 72 × 96 cm, ltsz. 6991, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

egy újabb adományozásra, mert mint írta: „Sperling hozott Párizsból egy egész csomó nagyon szép dolgot és már rágom a fülit, hogy egy korai oltárképet (Catalonia) szintén ajándékozzon,”⁴⁷ tudta ugyanis, hogy a múzeum egyik legkülönlegesebb műtárgyegyüttesében, a spanyol gyűjteményben néhány mű kevés ahhoz, hogy átfogó képet adjon az Ibériai-félsziget 15. századi művészetéről.⁴⁸ Ez a célkitűzése azonban nem járt sikerrel, Sperling nem ajánlott fel újabb alkotást a múzeumnak.

Boross Jenő az 1930-as években gyakorlatilag folyamatosan Magyarországon élt, és szinte második otthonaként tekintett a Szépművészeti Múzeumra, ahol amikor csak lehetősége adódott rá, igazi szenvedéllyel kalauzolta a vendégeit. Könnyen megtehetette, mert az adományainak köszönhetően a múzeum vezetősége mindig készséggel fogadta őt, akár nyitvatartási időn túl is, és azt is lehetővé tették, hogy egyes műveit letétben ott tartsa addig, amíg csak szükséges, és a rendelkezésére bocsátották a múzeum restaurátorait is. A Petrovics Emilt 1935-ben váltó új igazgató, Csánky Dénes is kiváló kapcsolatot ápolt a mecénással, de a múzeum egyre inkább szűkösnek minősülő kiállítótereit, a kevésbé zsúfolt tárlatok igénye miatt egyes képeket bevont az állandó kiállításról, és az adományok esetében is sokkal több fenntartással élt. Boross az ő hivatali ideje alatt csupán egyetlen képet ajándékozott a Szépművészeti Múzeumnak: ezt a magyar vonatkozása miatt jelentős alkotást, egy ismeretlen németalföldi festő 1520 körül festett *Magyarországi Szent Erzsébetet*⁴⁹ ábrázoló képét (10. kép) a múzeum letéti kezelésbe vette és restauráltatta, majd egy időre átengedte Hóman Bálint vallás- és

10. kép: Németalföldi festő, 1520 körül: Magyarországi Szent Erzsébet

közoktatásügyi miniszter irodájába dekorációként, amíg végül a múzeum törzsléltárába kerülhetett. Egy korábbi adomány, a Van Dycknak tulajdonított lovasportré esetében azonban, amelyet Csánky bevont a Régi Képtár állandó kiállításáról, Boross azt kezdeményezte, hogy az állam adja vissza számára, hogy ezt követően az újonnan létesülő debreceni Déri Múzeumnak

⁴⁷ Boross Jenő levele Csánky Dénesnek, 1936. március 25. Szépművészeti Múzeum – Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet [KEMKI] 177/1936

⁴⁸ Addig ugyanis a Régi Képtár spanyol gyűjteményében csak egy ötrészes retabló-töredék és két másik hispano-flamand mű, valamint kettő 15. századi spanyolként katalogizált táblakép szerepelt, így ennek a gyűjteményrésznek a bővítése kiemelt fontosságú volt a múzeumi szakemberek számára.

⁴⁹ Ismeretlen németalföldi festő: *Magyarországi Szent Erzsébet*, 1520 körül, olaj, tölgyfa, 144,5 x 59,2 cm ltsz. 6996, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

ajándékozhatta. Másik négy kép esetében pedig, amelyek szintén nem kerültek kiállításra, azt kérte, hogy a Szépművészeti Múzeum adja letétbe őket a debreceni múzeumnak. Míg az előbbi kérés teljesült – Csánky Dénes közbenjárásának köszönhetően, aki a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsa előtt méltatta Boross Jenő mecénásként szerzett érdemeit –, az utóbbi nem valósulhatott meg.⁵⁰ 1937. szeptember 4-én Darányi Kálmán miniszterelnök és kísérete Debrecenbe látogatott, hogy részt vegyen azon az ünnepélyes eseményen, amelynek apropóját Boross Jenő 25.000 dollár értékű pénzadománya, illetve festményajándéka adta a Déry Múzeum számára. Zöld József debreceni polgármester-helyettes a város nevében köszöntötte, és díszes oklevéllel köszönte meg Borossnak a nagylelkű adományait, a Déry Múzeum pedig a „múzeumalapító” címmel ruházta fel.

A műgyűjtői és mecénási tevékenysége elismeréseként Boross Jenő számos díjban és kitüntetésben részesült az élete során: 1928-ban a spanyol festészeti alkotások kiemelkedő gyűjtőjeként a cádizi Real Academia Hispano Americana de Ciencias, Artes y Letras a tiszteletbeli tagjai közé választotta.⁵¹ 1930 májusában Horthy Miklós kormányzó a másodosztályú magyar érdemkereszttel tüntette ki a közélet, illetve kulturális élet terén szerzett érdemeiért, amely mellé a Szépművészeti Múzeum igazgatója javaslatára a csillagot is megkapta.⁵² 1934-ben a New York-i The Metropolitan Museum of Art örökös tagjai közé választotta meg, ami kulturális területen a legnagyobb megtiszteltetés, amelyet Amerikában valakit elérhet. Ugyanebben az évben Ruby Laffoon, Kentucky állam kormányzója a tiszteletbeli ezredesi rendfokozat adományozása mellett őt nevezte ki szárnysegédjének.⁵³ Ez a kitüntetés is a közéleti kiválóság legmagasabb társadalmi elismerése az Egyesült Államokban, amelyet csak nagyon ritka esetben ítélnék oda olyanoknak, akik nem amerikai földön születtek.

Boross Jenőt a felesége is követte Magyarországra, aki azon túl, hogy mindenben támogatta a férjét, maga is fontos közéleti szerepet vállalt. A Vöröskereszt Egylet elnökségének előterjesztésére a kormányzó a Vöröskereszt díszítményes jelvényét adományozta Josephine Bowen-Holmannnak annak elismeréseként, hogy áldozatkészen elősegítette az Oroszországban raboskodó magyar hadifoglyok hazaszállításának ügyét.⁵⁴

⁵⁰ MNL OL K 726 621/1937. Az iratot Farkas Kornél osztotta meg velem, akinek köszönöm a segítségét.

⁵¹ „New York-i magyart választott tagjává a spanyol akadémia”, *Amerikai Magyar Népszava*, 1928. december 16., 3. o.

⁵² Szépművészeti Múzeum – Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet [KEMKI] 655/1928.

⁵³ *Nemzeti Újság*, 1934. február 10., 8. p.

⁵⁴ *Magyar Országos Tudósító*, XVI. évfolyam, 198. szám (kézirat), 1934. szeptember 3.

1937. augusztus 28-án Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter a Signum Laudis kitüntetést adományozta Boross Jenőnek, amivel újfent elismerte a többszörös műadományozói tevékenységét, valamint azt, hogy kezdeményezte és elősegítette a budapesti Bandholtz-emlékmű felállítását. Ez a nagy port kavart, politikai szempontból igen kényes ügy a mecénás életének egyik legmaradandóbb teljesítményeként maradt fent a köztudatban.

1933-ban jelent meg New Yorkban Harry Hill Bandholtznak, az Amerikai Egyesült Államok tábornokának a naplója,⁵⁵ aki a párizsi békekonferencia által Budapestre delegált Szövetséges Katonai Bizottság elnökeként 1919. augusztus közepétől kezdődően mintegy hét hónapot töltött a magyar fővárosban. Boross olvasta a kötetet, és ennek hatására fogalmazódott meg benne az elhatározás, hogy kezdeményezni fogja az addigra már elhunyt Bandholtznak emléket állító szobor elhelyezését Budapesten, mert adózni kívánt a magyar nép és kultúra érdekében tett nemes cselekedete előtt. Amikor 1919. október 5-én a Budapestet megszállva tartó román hadsereg egységei 16 teherautóval megjelentek a Magyar Nemzeti Múzeumnál azzal a feltett szándékkal, hogy elszállítsanak onnan minden olyan művészeti emléket, amely Erdélyhez köthető, az amerikai tábornok az antantmisszió elnökeként személyesen akadályozta meg, hogy ez megtörténhessen. Bár a városi legendák szerint „...egyedül a lovaglő korbácsával felfegyverezve kikergette a múzeum épületéből a román katonák egyik fosztogató osztagát”⁵⁶, valójában annyi tudható biztosan, hogy a tábornok személyesen pecsételte le a múzeumban azoknak a helyiségeknek az ajtaját, amelyekbe műkincseket rejtettek az intézmény dolgozói, és amelyekhez így végül nem mertek nyúlni az ellenséges erők.

Az emlékmű felállításához szükséges pénzalap gyűjtését egy bizottság élén Boross Jenő már 1934-ben, New Yorkban megkezdte, majd később Magyarországon folytatta.⁵⁷ A szobor kivitelezésére Ligeti Miklóst kérték fel: a művész a büszke tartású tábornokot kis terpeszben állva, a háta mögött összekulcsolt kezében tartott lovaglőostorral ábrázolta. A mű elkészítésének híre azonban nyomban politikai feszültséget keltett. Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma közel-keleti részlegének – ehhez tartoztak akkor a Duna menti országok is – vezetője 1936. február elején arról értesítette a magyar külügyminiszter-helyettest, hogy a washingtoni román követ Románia elleni támadásnak tekinti az eredetileg a Nemzeti Múzeum

⁵⁵ A napló magyar nyelven csak hatvan évvel később jelent meg: Harry Hill Bandholtz, *Román megszállás Magyarországon. Napló nem diplomata módra*. [Fordította: Baktai Erik], Budapest, 1993.

⁵⁶ *Pesti Napló*, 1925. május 12., p. 15., idézi Pótó János, „A Neugebäude helyén - A Szabadság tér és emlékművei” *Mozgó Világ* 46. évfolyam, 1-6. szám (2020. január-június), pp. 25–45.

⁵⁷ A szobor felállításához szükséges pénzalap összeggyűjtéséről bővebben: „1936 tavaszán került felállításra Budapesten Bandholtz szobra” *Amerikai Magyar Népszava*, 292. szám (1935. október 19.), 1. p.

kertjébe szánt szobor felállítását.⁵⁸ Boross azt szorgalmazta, hogy a szobrot egy sokkal forgalmasabb helyre tegyék, ahol minél több ember láthatja. Végül 1936. augusztus 23-án az Amerikai Egyesült Államok 1935-ben használatba vett Szabadság téri épülete előtt leplezték le. Boross azt remélte, hogy a szobor Magyarország felé fordítja majd az amerikai közvélemény figyelmét. New Yorkba visszatérve azonban csalódottan tapasztalta, hogy az amerikai lapok nem foglalkoztak az eseménnyel annyit, mint szeretne volna, és a filmhíradók sem tettek róla említést. Minden személyes kapcsolatát latba vetette ezt követően annak érdekében, hogy ezen a helyzeten változtasson, és utólag elérte, hogy a milliós példányszámban megjelenő *The New York Times* beszámoljon az ügyről.⁵⁹ Később az Amerikai Magyar Népszava támogatásával kiadott egy díszes kötetet, amely nemcsak a szobor avatásán elhangzott beszédeket, de Magyarország nevezetességeit bemutató fotókat is tartalmazott, és ingyen elküldte számos könyvtárnak, iskolának, intézménynek, továbbá megkapta az összes szenátor, képviselő, katonai előkelőség, közéleti szereplők, valamint a sajtó munkatársai.⁶⁰ Eredetileg úgy volt, hogy a szobor avatásán részt vesz a tábornok özvegye, Inez Bandholtz is, aki végül betegség miatt nem tudott Magyarországra utazni. Boross – úriemberhez méltó módon – később kezdeményezte, hogy az asszonyt egy számára alkalmas időpontban vendégül lássák Budapesten.⁶¹ Erre 1937 nyarán került sor, az özvegy három hetet töltött el a városban. Boross részt vett az útitervének és a programjának az összeállításában, és „atyai szeretettel gondoskodott arról, hogy jól érezze magát.”⁶²

Boross Jenő egy hosszú és tevékeny élet végén 75 éves korában, 1942. szeptember 10-én, Budapesten hunyt el, egy évvel szeretett felesége halála után. Szeptember 14-én helyezték örök nyugalomra a székesfőváros által adományozott sírhelyen a Kerepesi úti temetőben. Bár a nemes és nagylelkű cselekedeteinek emléke az idők során némileg megkopott, az örök érvényű, példa értékű igyekezete tovább él azokban a műremekekben, amelyek mind a mai napig a közgyűjteményeink, egyházi intézményeink megbecsült darabjai, és különösképpen a Szépművészeti Múzeum állandó kiállításainak fontos és kiemelt alkotásai.

⁵⁸ Ennek részleteiről és a szobor későbbi sorsáról bővebben lásd: Pótó János, „A Neugebäude helyén – A Szabadság tér és emlékművei”, *Mozgó Világ*, 46. évfolyam, 1. szám, 2020. január-június, pp. 33–36.

⁵⁹ „A Bandholtz szobor s Amerika” *Amerikai Magyar Népszava* 302. szám (1936. október 28.), 4. p.

⁶⁰ *Nemzeti Újság*, 1937. június 12., 4. p.

⁶¹ A számára adott New York-i búcsúvacsoráról és az asszonynak az utazással kapcsolatos visszaemlékezéseiről bővebben lásd: Fejős Zoltán, „A Tokay, egy New York-i magyar legenda” *Vasváry Collection Newsletter* 60. szám (2018/2), http://epa.oszk.hu/00900/00960/00032/fejoes_zoltan_tokay.html [2022. december 4.]

⁶² „Bandholtz tábornok özvegye ismeretlen adatokat mond el férje életéből a Nemzeti Újságnak” *Nemzeti Újság* 19. évf. 167. sz. (1937. július 25.), 11. p.